

## РОЗБІРЛИВІСТЬ МОВЛЕННЯ ЯК ПРОГНОСТИЧНИЙ ПОКАЗНИК РИЗИКУ ТРУДНОЩІВ ЧИТАННЯ Й ПИСЬМА В УЧНІВ 1–2 КЛАСІВ

## SPEECH INTELLIGIBILITY AS A PROGNOSTIC INDICATOR OF RISK FOR READING AND WRITING DIFFICULTIES IN GRADES 1–2

У статті обґрунтовано використання розбірливості усного мовлення як швидкого скринінгового показника ризику труднощів опанування читання й письма в учнів 1–2 класів. Проблема полягає в тому, що наявні в освітній і логопедичній практиці підходи (оцінювання фонологічної обробки, фонематичного сприймання, стану артикуляційного апарату, дихально-фонаційної та інтонаційно-ритмічної організації) є доказово ефективними, але часто складними й багатостадійними, що ускладнює їх регулярне застосування для масового шкільного скринінгу. Теоретичний аналіз українських і міжнародних джерел показує, що розбірливість мовлення є інтегральним перцептивним індикатором із доведеною прогностичною цінністю щодо майбутніх показників грамотності; водночас об'єктивні інструменти на кшталт відсотка правильних приголосних доцільні переважно на етапі поглибленої індивідуальної діагностики, а не для первинного відбору. Запропоновано мінімальний практичний інструмент – дві короткі анкети (для батьків і для вчителя, по 7 тверджень із 5-рівневою шкалою), які можна заповнювати без спеціальної підготовки у звичних побутових і навчальних ситуаціях. Передбачено прозорий алгоритм підрахунку (середній бал) і ключ інтерпретації з порогамі для оперативного рішення: консультація логопеда, повторне оцінювання або спостереження. Інструмент призначений для регулярного застосування в 1–2 класах; у 3–4 класах рекомендований як допоміжний орієнтир за наявності скарг. Дослідження має теоретико-методичний характер; емпіричні дані в межах публікації не збиралися. Практична цінність полягає у створенні зручного скринінгу, що доповнює, а не замінює розширені національні протоколи, сприяючи своєчасному виявленню «груп ризику» й узгодженню дій сім'ї та школи. Перспективи роботи включають уточнення формулювань, підготовку інструкцій і розроблення друкованого/електронного бланка з автоматичним підрахунком та рекомендаціями.

**Ключові слова:** розбірливість мовлення, скринінг, ризик труднощів читання й письма, 1–2 класи, початкова школа, опитувальник

для батьків і вчителя, фонологічні передумови, раннє виявлення.

The article substantiates the use of speech intelligibility as a rapid screening indicator of risk for difficulties in learning to read and write among Grade 1–2 pupils. Although current approaches in educational and speech-language practice (assessment of phonological processing, phonemic perception, articulatory status, respiratory-phonatory and prosodic organization) are evidence-based, they are often complex and multi-stage, which limits their routine use for large-scale school screening. A theoretical analysis of Ukrainian and international sources shows that speech intelligibility is an integrated perceptual indicator with demonstrated predictive value for later literacy outcomes, whereas objective tools such as Percentage of Consonants Correct are more appropriate for in-depth individual diagnostics than for initial screening. We propose a minimal practical instrument—two short questionnaires (for parents and for teachers, each with seven statements on a 5-point scale) that can be completed without special training in everyday and classroom contexts. A transparent scoring procedure (mean score) and an interpretation key with thresholds are provided to support timely decisions: referral to a speech-language pathologist, repeat assessment, or observation. The instrument is intended for regular use in Grades 1–2; in Grades 3–4 it is recommended as an auxiliary guide when concerns are present. The study is theoretical and methodological; no empirical data were collected within this publication. The practical value lies in offering a convenient screening tool that complements—rather than replaces—extended national protocols, facilitating early identification of “at-risk” pupils and better coordination between family and school. Future work includes refining item wording for different school contexts, preparing user instructions, and developing a printable/electronic form with automatic scoring and recommendation prompts.

**Key words:** speech intelligibility, screening, risk of difficulties in reading and writing, grades 1–2, primary school, parent- and teacher-report questionnaire, phonological prerequisites, early identification.

УДК 376:616.89-008.434-053.5(045)  
DOI <https://doi.org/10.32782/ip/87.22>  
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

**Кучіна К.О.**,  
аспірантка  
Інституту спеціальної педагогіки  
і психології імені Миколи Ярмаченка  
Національної академії педагогічних  
наук України

**Постановка проблеми.** В освітній та логопедичній практиці застосовують низку якісних інструментів із підтвердженою ефективністю для виявлення учнів 1–2 класів із ризиком труднощів опанування читання й письма (зокрема методики оцінювання фонологічної обробки, фонематичного сприймання, точності звуковимови тощо). В українських джерелах докладно описано дихально-фонаційну функцію, стан артикуляційного апарату, інтонаційно-ритмічні характеристики та фонологічні процеси як передумови якісної звуковимови й успішного опанування писемним мовленням [1; 2; 3; 4; 5]. Водночас чинні підходи є складними

й багатостадійними, що обмежує їх регулярне застосування для швидкого масового скринінгу в умовах школи [12].

На цьому тлі розбірливість (зрозумілість) усного мовлення розглядається як інтегральний перцептивний показник із підтвердженою у міжнародних дослідженнях прогностичною цінністю щодо подальших показників грамотності (читання, орфографія, письмо) [6], а також у контексті підвищених ризиків грамотності у дітей із порушеннями звуковимови [7; 8]. Практично доцільним для школи є короткий опитувальний скринінг із суб'єктивними оцінками розбірливості та прозорим

ключем інтерпретації результатів, що відповідає сучасним підходам до оцінювання й оглядам міжнародного інструментарію [9; 10; 12].

Отже, постає практичне завдання запропонувати простий первинний опитувальний скринінг для батьків і вчителя, який можна самостійно заповнювати без спеціальної підготовки та який має чіткий ключ інтерпретації сумарного бала для оперативного рішення: чи є підстави звернутися до логопеда, чи наразі достатньо спостереження. Запропонований підхід покликано доповнювати, а не замінювати чинні в Україні розширені схеми обстеження, забезпечуючи зручний інструмент для регулярного й масштабного відстеження ризиків труднощів опанування читання й письма у практиці 1–2 класів. У 3–4 класах опитувальник може слугувати допоміжним індикатором для виявлення потреби в додатковій підтримці, однак пріоритет раннього скринінгу зберігається за 1–2 класами.

**Мета статті.** Обґрунтувати доцільність використання розбірливості мовлення як швидкого скринінгового показника ризику труднощів читання й письма в учнів 1–2 класів та представити мінімальний практичний інструмент — дві короткі анкети (для батьків і для вчителя) з ключем інтерпретації сумарного бала й простим алгоритмом подальших дій (консультація логопеда чи спостереження). Інструмент узгоджується з вітчизняними напрацюваннями та міжнародною практикою; для 3–4 класів пропонується як допоміжний орієнтир за наявності скарг.

**Методи дослідження.** Теоретичний аналіз і синтез українських та зарубіжних джерел; узагальнення практик оцінювання розбірливості; зіставлення підходів до оцінювання компонентів усного мовлення, що впливають на розбірливість; методичне конструювання мінімального опитувального скринінгу (дві анкети, ключ інтерпретації, алгоритм застосування) для використання у школі та в сім'ї. Дослідження має теоретико-методичний характер; емпіричні дані в межах цієї публікації не збиралися.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** В українських працях системно описано компоненти усного мовлення, важливі для якісної звуковимови та успішного опанування писемним мовленням: фонематичні процеси, артикуляційну моторику, мовленнєве дихання й голос, інтонаційно-ритмічну організацію, а також типові помилки читання й письма [1; 2; 3; 4; 5]. Представлено розгорнуті схеми обстеження фонологічної ланки, артикуляційні проби, підходи до роботи з темпом та інтонацією, однак вони часто є складними й багатоетапними, що обмежує їх використання для регулярного скринінгу в школі [1; 2; 3; 4; 5].

Міжнародні дослідження доповнюють ці дані інформацією про прогностичний потенціал розбірливості мовлення. Встановлено, що низька розбірливість мовлення у дошкільному чи ранньому

шкільному віці пов'язана з підвищеним ризиком труднощів читання, орфографії та письма у майбутньому [6; 7; 8]. На рівні інструментів пропонуються як суб'єктивні опитувальні підходи для швидкого оцінювання розбірливості у звичних ситуаціях [9; 10], так і об'єктивні показники, що потребують спеціалізованих процедур і транскрипції мовлення, наприклад, відсоток правильних приголосних (Percentage of Consonants Correct, PCC) [11; 12]. При цьому відсоток правильних приголосних (PCC) є інструментом для детальної індивідуальної діагностики тяжкості порушень, а не простим скринінгом, придатним для використання нефахівцями [11].

Таким чином, міжнародна практика підтверджує доцільність застосування коротких опитувальних анкет для первинного скринінгу розбірливості у шкільних умовах. Ці анкети прості у використанні й не потребують спеціальних навичок, тоді як детальніші й об'єктивніші методики слід використовувати на подальших етапах поглибленого обстеження [9; 10; 11; 12].

**Виклад основного матеріалу.** Подальший виклад присвячено простому опитувальному інструменту для оцінювання розбірливості мовлення в учнів 1–2 класів, який можуть використовувати батьки та вчителі без спеціальної підготовки користувачів. Запропоновано дві анкети, кожна містить 7 тверджень із відповідями за шкалою від 1 до 5. Батьки та вчителі заповнюють їх незалежно, орієнтуючись на типові побутові й навчальні ситуації спілкування з дитиною. Після заповнення обчислюють суму балів і визначають середній бал окремо для батьків і вчителя (сума/7; якщо якийсь пункт пропущено, середній розраховується як сума/кількість заповнених пунктів із поміткою про пропуск).

Для інтерпретації результату використовується орієнтовний ключ: 1,00–2,49 — рекомендовано звернутися до логопеда; 2,50–2,99 — зона ризику (бажана консультація логопеда або повторне оцінювання через 1–3 міс.); 3,00–3,49 — проміжний результат (рекомендується спостереження й повторне оцінювання через 2–3 міс.); 3,50–5,00 — підстав для занепокоєння немає. Якщо середні бали батьків і вчителя відрізняються більш ніж на 0,5 бала, рішення ухвалюють на основі нижчого середнього балу, що відображає складніші для дитини ситуації спілкування. Опитувальник не є діагностичним інструментом; це швидкий спосіб визначити, чи потрібна консультація спеціаліста. Він доповнює, а не замінює розширені діагностичні протоколи, які вже використовуються в Україні.

Для учнів 3–4 класів інструмент застосовують лише за наявності скарг чи труднощів як додатковий орієнтир перед більш поглибленим обстеженням. Твердження анкет охоплюють найтипівіші побутові та навчальні ситуації, враховуючи

як якість вимови окремих звуків, так і просодичні характеристики мовлення, що загалом впливають на його розбірливість. Представлений підхід відповідає вітчизняним і міжнародним рекомендаціям та придатний для регулярного й масового застосування на початкових етапах шкільного навчання.

**Примітка.** Порогові значення мають орієнтовний статус і потребують подальшого емпіричного уточнення для українських вибірок.

**Висновки.** У статті запропоновано практичний опитувальний інструмент для оцінювання розбірливості мовлення як раннього індикатора ризику труднощів читання й письма в учнів 1–2 класів. Анкета призначена для самостійного застосування батьками та вчителями у звичних умовах, має просту форму заповнення, зрозумілий ключ інтерпретації середнього бала та прозорий алгоритм подальших дій (консультація логопеда чи спостереження). Інструмент не є діагностичним, він доповнює, а не замінює чинні розширені

протоколи. Для 3–4 класів анкету доцільно застосовувати лише за наявності скарг/сумнівів як додатковий орієнтир перед поглибленим обстеженням. Запропонований підхід сприяє своєчасному виявленню учнів «групи ризику» та кращій координації дій сім'ї й школи.

**Перспективи подальших досліджень.** Надалі планується уточнити формулювання тверджень для різних шкільних контекстів і підготувати короткі інструкції для користувачів. Доцільно створити зручний бланк/електронну форму з автоматичним підрахунком середнього бала та текстовою підказкою рішення. За потреби шкільної практики можна провести обмежене пілотне випробування для емпіричного уточнення орієнтовних порогів у вибірках 1–2 класів. Рекомендовано інтегрувати анкету у щорічні скринінгові процедури з можливістю повторного застосування для моніторингу змін; у 3–4 класах — використовувати як допоміжний індикатор перед розширеним обстеженням.

#### Додаток А.

##### Анкета для батьків (1–2 хв)

ПІБ дитини: \_\_\_\_\_ Клас: \_\_\_\_\_ Дата: \_\_\_\_\_

Інструкція. Оцініть, наскільки легко іншим людям розуміти мовлення вашої дитини у звичних ситуаціях за останній тиждень. Відповідайте самостійно, не обговорюючи з іншими.

Шкала відповідей: 1 – майже ніколи не розуміють; 2 – часто не розуміють; 3 – інколи не розуміють; 4 – переважно розуміють; 5 – завжди розуміють.

| Пункт | Твердження                                                                                    | 1                        | 2                        | 3                        | 4                        | 5                        |
|-------|-----------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|
| 1     | Вдома інші члени родини зазвичай розуміють дитину.                                            | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 2     | Знайомі дорослі (родичі, сусіди, друзі сім'ї) зазвичай розуміють дитину.                      | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 3     | Незнайомі дорослі (нові люди, адміністрація, лікар) розуміють дитину під час коротких розмов. | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 4     | Однолітки у дворі/на гуртку/в класі розуміють дитину без частих перепитувань.                 | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 5     | У шумних місцях (магазин, коридор, свято) дитину загалом розуміють.                           | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 6     | Під час телефонної розмови дитину розуміють.                                                  | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 7     | Коли дитина говорить швидше або хвилюється, її все одно розуміють.                            | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |

Сума балів: \_\_\_\_\_ Середній бал = Сума/7: \_\_\_\_\_

Підпис батька/матері/опікуна: \_\_\_\_\_

**Додаток Б.**

**Анкета для вчителя (1–2 хв)**

ПІБ учня: \_\_\_\_\_ Клас: \_\_\_\_\_ Дата: \_\_\_\_\_

Предмет(и): \_\_\_\_\_

Інструкція. Оцініть, наскільки легко іншим людям розуміти мовлення цього учня у шкільних ситуаціях за останній тиждень. Відповідайте самостійно.

Шкала відповідей: 1 – майже ніколи не розуміють; 2 – часто не розуміють; 3 – інколи не розуміють; 4 – переважно розуміють; 5 – завжди розуміють.

| Пункт | Твердження                                                                      | 1                        | 2                        | 3                        | 4                        | 5                        |
|-------|---------------------------------------------------------------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|
| 1     | У класі учні та дорослі загалом розуміють цього учня.                           | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 2     | Інші педагоги/працівники школи зазвичай розуміють учня під час коротких розмов. | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 3     | Незнайомі дорослі у школі (чергові, адміністрація, відвідувачі) розуміють учня. | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 4     | Однокласники/учні паралелі розуміють учня без частих перепитувань.              | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 5     | У шумних умовах (перерва, коридор, спортзал) мовлення учня зазвичай зрозуміле.  | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 6     | Під час відповідей біля дошки/усних виступів учня розуміють.                    | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 7     | Коли учень говорить швидше або хвилюється, його все одно розуміють.             | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |

Сума балів: \_\_\_\_\_ Середній бал = Сума/7: \_\_\_\_\_

Підпис учителя: \_\_\_\_\_

**Додаток В.**

**Ключ інтерпретації та рішення**

Як читати результат (середній бал 1,00–5,00):

| Діапазон  | Тлумачення                                 | Рішення                                |
|-----------|--------------------------------------------|----------------------------------------|
| 1,00–2,49 | Дитину важко розуміти в більшості ситуацій | Звернутися до логопеда                 |
| 2,50–2,99 | Зона ризику                                | Консультація або повтор через 1–3 міс. |
| 3,00–3,49 | Проміжний результат                        | Спостерігати, повторити через 2–3 міс. |
| 3,50–5,00 | Підстав для занепокоєння немає             | Звичайне навчання; повтор за потреби   |

Якщо бали батьків і вчителя відрізняються більш ніж на 0,5, орієнтуйтеся на нижчий бал. Пріоритет – 1-2 класи; у 3-4 класах анкета доречна як орієнтир за наявності скарг.

**Додаток Г.**

**Бланк підрахунку та рішення (для друку)**

ПІБ дитини: \_\_\_\_\_ Клас: \_\_\_\_\_ Дата: \_\_\_\_\_

| Інформант | №1 | №2 | №3 | №4 | №5 | №6 | Середній бал = Сума/7 | Рішення                                                                                                            |
|-----------|----|----|----|----|----|----|-----------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Батьки    |    |    |    |    |    |    |                       | <input type="checkbox"/> консультація<br><input type="checkbox"/> спостереження<br><input type="checkbox"/> повтор |
| Учитель   |    |    |    |    |    |    |                       | <input type="checkbox"/> консультація<br><input type="checkbox"/> спостереження<br><input type="checkbox"/> повтор |

## Пам'ятка користувачу

- Заповнюйте самостійно, не узгоджуючи відповіді з іншими.
- Оцінюйте типові ситуації спілкування за останній тиждень.
- Немає «правильних» чи «неправильних» відповідей; важливе ваше реальне враження.
- Результат – орієнтир, не діагноз. За сумнівів – зверніться до логопеда.
- Пріоритет використання – 1–2 класи; у 3–4 класах – лише за наявності скарг/підозр.
- За потреби повторіть оцінювання через 1–3 місяці, щоб відстежити зміни.

## БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ільяна В. М. Дислексія: підтримка дитини з особливими мовленнєвими потребами в освітньому середовищі: навч.-метод. посібник. Київ : ІСПП НАПН України, 2023. 158 с.
2. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція мовлення» для 1-4 класів закладів загальної середньої освіти для дітей з тяжкими порушеннями мовлення / Трофіменко Л. І. та ін. ; за ред. Л. І. Трофіменко. Київ : ІСПП НАПН України, 2018. 89 с.
3. Психолінгвістичні дидактичні технології діагностики і подолання мовленнєвих порушень у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення: навч.-метод. посібник / Данілавічюте Е. А. та ін. Київ : ІСПП НАПН України, 2022. 847 с.
4. Рібцун Ю. В. Звукові намистинки. Формування мовленнєвої полікомпетентності дошкільників : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2015. 200 с.
5. Рібцун Ю. В. Implementation of the logopsychosynergetic approach in correctional and developmental work with younger schoolchildren with special speech needs Scientific Collection «InterConf+». *Modern Knowledge: Research and Discoveris* : the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference (February 19-20, 2025; Vancouver, Canada), 54 (236), pp. 179–197. DOI: 10.51582/interconf.19-20.02.2025
6. Jin, F., Tambyraja, S. R., Schmitt, M. B., Farquharson, K., Justice, L. M. Preschool speech intelligibility and 8-year literacy outcomes. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 2020, vol. 63, no. 9, pp. 3049–3064. DOI: 10.1044/2020\_JSLHR-19-00394
7. Lewis, B. A., Freebairn, L. A., Tag, J., Ciesla, A. A., Iyengar, S. K., Stein, C. M. Literacy outcomes of children with early childhood speech sound disorders: Impact of endophenotypes. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 2011, vol. 54, no. 6, pp. 1628–1643. DOI: 10.1044/1092-4388(2011/10-0124)
8. Tambyraja, S. R., Farquharson, K., Justice, L. M. Reading risk in children with speech sound disorder receiving speech-language services. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 2020, vol. 63, no. 7, pp. 2371–2382. DOI: 10.1044/2020\_JSLHR-20-00108
9. McLeod, S., Harrison, L. J., McCormack, J. The Intelligibility in Context Scale: Validity and reliability of a subjective rating measure. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 2012, vol. 55, no. 2, pp. 648–656. DOI: 10.1044/1092-4388(2011/10-0130)
10. McLeod, S., Crowe, K., Shahaeian, A. Intelligibility in Context Scale: Normative and validation data for English-speaking preschoolers. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 2015, vol. 46, no. 3, pp. 266–276. DOI: 10.1044/2015\_LSHSS-14-0120
11. Shriberg, L. D., Kwiatkowski, J. Phonological disorders III: A procedure for assessing severity of involvement. *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 1982, vol. 47, no. 3, pp. 256–270. DOI: 10.1044/jshd.4703.256
12. Xue, W., van Hout, R., Cucchiari, C., Strik, H. Assessing speech intelligibility of pathological speech: Test types, ratings and transcription measures. *Clinical Linguistics & Phonetics*, 2023, vol. 37, no. 1, pp. 52–76. DOI: 10.1080/02699206.2021.2009918

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.09.2025  
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 31.10.2025  
 Дата публікації: 20.11.2025